१०. सिकाइ केन्द्रहरुले हरियो वन कार्यक्रमको उद्देश्य प्राप्तीमा के योगदान पुऱ्याउँछन् ?

समुदाय र समुदायमा आधारित संस्था तथा समूहहरूको सशक्तीकरणका माध्यमबाट जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो भू-परिधि व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन प्रवर्धन, जीविकोपार्जन सुधार आदि विषयहरूमा स्थानीय सहजकर्ताहरूको लागि तयार गरिएको सन्दर्भ सामग्रीहरूमा आधारित भएर स्थानीय सहजकर्ताहरूले सिकाइ केन्द्रमा छलफल चलाउंछन् । तिनै छलफलका आधारमा सहभागीहरूले पहिचान गरेका सवालहरूमा आधारित सवालगत कार्ययोजना तयार गरिन्छन् । यी कार्ययोजनाहरूको कार्यान्वयनका क्रममा सहभागीहरूले समुदायका सदस्यहरूसँग मिलेर सामुहिक र संयुक्त सामाजिक अभियानहरू सञ्चालन गर्दछन् । यसले सहभागी तथा समुदायलाई सिकेका राम्रा कुराहरू तत्काल अभ्यासमा लैजान उत्प्रेरित गर्छ । जस्तै : वन व्यवस्थापन, वृक्षारोपण, वन गस्ती, चोरी शिकार नियन्त्रण, आगलागि नियन्त्रण, वन तथा सार्वजनिक क्षेत्र सरसफाइ, आदि सिकाइ केन्द्रले सञ्चालन गरेका अभियानका उदाहरणहरू हुन् । यसबाट हरियो वनको उद्देश्य र क्रियाकलापहरूमा आम सचेतीकरण गर्न समेत सहयोग पुग्दछ ।

११. सिकाइ केन्द्रलाई १६ हप्ता पछि निरन्तरता दिने रणनीति के छ ?

- ☞ सिकाइ केन्द्रको छलफलसँगै सदस्यहरू मध्येवाट नै अगुवाहरूको छनौट, परिचालन तथा क्षमता विकास
- ☞ सरोकारवालाहरूसँगको सम्बन्ध, समन्वय विस्तार तथा कार्यगत सम्बन्धको स्थापना
- ☞ सिकाइ केन्द्रहरूको प्रभावकारिता स्तरीकरण
- ☞ प्रभावकारी वा सक्रिय सिकाइ केन्द्रलाई मध्यम र कम प्रभावकारी सिकाइ केन्द्रहरूको परिचालनमा सङ्लग्न गराउने
- ☞ मिल्दोजुल्दो सवालहरू भएका सिकाइ केन्द्रहरूको बीचमा अन्तरक्रिया गरी योजनाबद्ध रुपमा अगाडि बढाउने कामहरूलाई जोड
- ☞ स्थानीय सहजकर्ताद्वारा सिकाइ केन्द्रका माग अनुसार सेवामा निरन्तरता
- ☞ कार्ययोजना कार्यान्वयनको निरन्तर प्रगति समीक्षा तथा पून: कार्यान्वयन

१२. समुदायमा रहेका अन्य समूहहरूसँग सिकाइ केन्द्रको कस्तो सम्बन्ध रहन्छ ?

- ☞ समान सवाल र मुद्दाहरूमा ऐक्यवद्धता
- ☞ समान उद्देश्य भएका समूह संस्थाहरूसँगको कार्य सञ्जाल विस्तार तथा आवद्धता
- ☞ नागरिक सचेतना केन्द्र लगायत अन्य जनमूखी शिक्षा केन्द्रसँग सहकार्य
- ☞ महिला अधिकार समूह, सहकारी, चोरी सिकार नियन्त्रण समूह, आदिका क्रियाकलापमा जनपरिचालन
- ☞ शुक्ष्म जलाधार संरक्षण व्यवस्थापन योजना, गाविस योजना तर्जुमाहरूमा अर्थपूर्ण सहभागिता

© केयर नेपाल, हरियो वन कार्यक्रम

सामुदायिक सिकाई तथा कार्य केन्द्रका सहभागीहरू
वीरेन्द्र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह, बलियाँ, कैलाली

थप जानकारीको लागि
हरियो वन कार्यक्रम, केएर नेपाल
लेखनाथमार्ग, न्यूरोड, पोखरा
फोन नं ०६१-५२२२४२/५२२२४३
वेबसाइट: www.hariyoban.org
इमेल:hariyobanprogram@wwfnepal.org

डिस्क्लेमर: यो सङ्क्षिप्त जानकारी पर्चा अमेरिकी जनताद्वारा अमेरिकी विकास नियोग (युएसएड) को माध्यमबाट प्रदान गरिएको उदार सहयोगबाट सम्भव भएको हो । यसमा उल्लेखित विषयवस्तु केएर नेपालको जिम्मेवारी हो र यसले युएसएड तथा अमेरिकी सरकारको धारणा प्रतिनिधित्व गरेको मानिने छैन ।

हरियो वन कार्यक्रम
सामुदायिक सिकाइ तथा कार्य केन्द्र
संक्षिप्त परिचय

Hariyo Ban Number: Briefing paper 010

© डब्लुडब्लुएफ नेपाल, हरियो वन कार्यक्रम

'हरियो वन नेपालको धन' भन्ने नेपाली उक्तिबाट 'हरियो वन कार्यक्रम' नामाकरण भएको हो । यसको उद्देश्य जलवायु परिवर्तनको प्रतिकूल प्रभावलाई न्यूनिकरण गर्नु र नेपालको जैविक विविधताको चुनौतीलाई कम गर्नु हो । यस उद्देश्य पूर्तिका लागि सरकार, समुदायहरू, नागरिक समाज र नीजि क्षेत्रसँगको सहकार्य आवश्यक छ । यस हरियो वन कार्यक्रमले विशेष गरी नेपालका स्थानीय समुदायहरूलाई देशमा विद्यमान स्रोतको सुरक्षा गर्ने र संरक्षण एवम् जीविकोपार्जनका उत्तम तरिका मार्फत् बदलिँदो जलवायुमा अनुकूलन गर्न सक्षम तुल्याउँछ । यसरी यस कार्यक्रमले जनता र जङ्गलबीच सम्बन्ध जोड्छ र नेपालका जनता र वन्य प्रकृति दुवैको हित गर्दछ । यस कार्यक्रमको मूल विषयमा तीन वटा अन्तनिर्हित सम्भागहरू छन् । ती सम्भागहरू हुन्- जैविक विविधताको संरक्षण, रेड प्लस लगायतका पारिस्थितिकीय सेवाको भुक्तानी र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन । यी कुराहरू जीविकोपार्जनका माध्यम, सुशासन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणको गहिरो अन्तर सम्बन्धबाट सम्भव हुन्छन् । युएसएडद्वारा आर्थिक सहयोग प्रदान भएको हरियो वन कार्यक्रम डब्लुडब्लुएफ नेपालको प्रमुख साझेदारीमा केएर नेपाल, सामुदायिक वन उपभोक्ता महासंघ र राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषको सहकार्यमा कार्यान्वयन गरिएको कार्यक्रम हो ।

USAID FROM THE AMERICAN PEOPLE · WWF · care · FECOFUN · NATIONAL TRUST FOR NATURE CONSERVATION

१. सामुदायिक सिकाइ तथा कार्य केन्द्र के हो ?

यो एउटा यस्तो अनौपचारिक मञ्च वा थलो हो जहाँ समुदायका महिला, गरिब, पछाडि पारिएका तथा सिमान्तकृत वर्ग नियमितरुपमा जम्मा हुन्छन् । यस्तो भेलामा उनीहरूले आफू, समाज, देश र विश्व परिवेशलाई वुझ्न, विश्लेषण गर्न र उन्नत अवस्थातिर लैजान, शक्ति सम्वन्धको रुपान्तरण गर्न, सामाजिक फाइदाको पक्षमा समाजलाई फेर्दै लैजान, उत्पिडित व्यक्ति, लिङ्ग, जाति, जनजाति र वर्गको सशक्तीकरण गर्न, मानवीय व्यक्तिगत आचरण तथा सामाजिक संरचनालाई मानवीयकरण गर्दै लैजान, व्यक्तिगत, साङ्गठनिक, एवम् सामाजिक रुपान्तरण गर्न साथै प्रत्येकले आफूले जानेको कुरा अरुलाई सिकाउन. र सबैबाट आफूले पनि सिक्ने प्रक्रिया सञ्चालन गर्छन् ।

२. सिकाइ केन्द्र कस्तो संस्था हो ?

सामुदायिक सिकाइ तथा कार्य केन्द्रहरू समुदायमा भएको अनौपचारिक समूह हो । यो वैधानिक रुपमा दर्ता गरिएको हुदैन ।

३. सिकाइ केन्द्रको उद्देश्य के हो ?

सिकाइ केन्द्रको प्रमूख उद्देश्य भनेको पिछडिएका वर्गहरूलाई सङ्गठित र सशक्त गराई सामाजिक रुपान्तरणमा उनीहरूको भूमिका खेल्न सक्ने अवस्थाको सिर्जना गर्नु हो । यसका साथै नागरिक हक, अधिकार र कर्तव्यका बारेमा सचेत भई जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो भू-परिधि व्यवस्थापन, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, लैङ्गिक समानता, सामाजिक समावेशीकरण, सुशासन प्रवर्धन, जीविकोपार्जन सुधार, जनस्वास्थ्य, मनोसामाजिक स्वास्थ्यको सुधारमा पनि योगदान पुर्‍याउनु हो ।

४. सिकाइ केन्द्र कसरी छनौट हुन्छ ?

गा.वि.स स्तरको शक्ति नक्साङ्कनको आधारमा पहिचान भएका गरिबी र सङ्कटासन्न अवस्थामा रहेका समुदायको पहिचान गरी यस्ता केन्द्रहरू सञ्चालनको स्थान निर्धारण गरिन्छ । यसरी पहिचान भएका क्षेत्रहरू सेवा र सुविधाको पहुँचबाट वञ्चित भएका, सेवा प्रदायकहरूको ध्यान नपुगेका, जैविक विविधता माथि खतरा भएका, वन विनास र क्षयीकरण भएका र जलवायुजन्य जोखिमबाट प्रभावित भएका क्षेत्रहरू हुनेछन् ।

५. सिकाइ केन्द्रमा सहभागी कसरी छनौट हुन्छन् ?

छनौट भएका क्षेत्रहरूमा सम्पन्नता स्तरीकरण गरी पहिचान गरिएका अति गरिब र विपन्न परिवारका खासगरी महिला सदस्यहरूबाट नै सहभागीहरू छनौट गरिन्छ । यस्तो केन्द्रमा सामान्यतया २५ देखि ३० जना सदस्यहरू हुन्छन् ।

६. सिकाइ केन्द्रको सहजीकरण कसले गर्छ ?

सम्बन्धित समुदाय वा क्षेत्रबाट छनौट गरिएका र सामाजिक परिचालन तथा रुपान्तरण सम्बन्धी तालिम प्राप्त स्थानीय सहजकर्ताहरूले सामुदायिक सिकाइ तथा कार्य केन्द्रहरूको सहजीकरण गर्छन् ।

७. सहभागिहरुले सिकाइ केन्द्रमा के के गर्दछन् ?

यो केन्द्र विशेष गरी रिफ्लेक्ट[1] विधिमा आधारित हुने भएकाले यसमा सूचना र ज्ञान थोपर्ने होईन, विश्लेषण र खोजी गर्छन् । उत्पीडनको संरचनामा छिर्न होइन, त्यसलाई बुझ्न र फेर्न सिक्छन् । अन्याय, अधिकार निराशा होइन, आँट गर्ने आशा जगाउँछन् । शिक्षित बन्ने प्रक्रिया सँगसगैं सचेत, सबल, सङ्गठित र सशक्त बन्दै सामाजिक रुपान्तरणमा सरिक हुन्छन् ।

८. सिकाइ केन्द्रमा सहभागीहरुलाई के को आधारमा छलफल गराईन्छ ?

यो एउटा खुला सिकाइ केन्द्र भएकाले सहजीकरणमा कुनै औपचारिक पाठ्यपुस्तकहरू प्रयोग गरिदैन । सोको सहजीकरणका लागि सहजकर्ताले गरिबी, सामाजिक अन्याय र जोखिमताका अन्तर्निहित कारणहरूको विश्लेषणकालागि प्रयोग गरिने सहभागिमूलक औजारहरूको प्रयोगबाट प्राप्त सूचनाहरूको विश्लेषण गर्दै निश्कर्ष निकालिन्छ । छलफलको सन्दर्भमा आएका विषय तथा सवालहरूमाथि आधिकारिक धारणाको आवश्यकता परेमा सम्बन्धित सेवा प्रदायकहरूलाई बोलाई सहभागीहरूसँग छलफल गराईन्छ ।

[1]. REFLECT - Regenerated Freirean Literacy Through Empowering Community Techniques. रिफ्लेक्ट विधि प्रौढ सिकाइको एउटा नयाँ अवधारणा हो जसमा पाउलो फ्रेरेको साक्षरताको सिद्धान्त र रवर्ट च्याम्बर को सहभागिमूलक ग्रामीण लेखाजोखालाई समिश्रण गरिएको छ । १९९३ बाट सुरु भएको यो अवधारणा नेपालमा एक्सन एड नेपालले १९९६ देखि अवलम्बन गरेको थियो ।

९. सिकाइ केन्द्र कसरी सञ्चालन गरिन्छ ?

सिकाइ केन्द्र सञ्चालन प्रकृया निम्न ३ चरणहरूमा सञ्चालन गरिन्छ ।

पूर्व तयारी:

- ☞ केन्द्र सञ्चालन हुने स्थानको छनौट
- ☞ सिकाइ केन्द्रको सहभागीहरूको छनौट
- ☞ स्थानीय सहजकर्ताको छनौट र तालिम
- ☞ सिकाइ केन्द्र व्यवस्थापन समितिको व्यवस्था
- ☞ सिकाइ केन्द्र सञ्चालन स्थल, बार, समयको निर्धारण
- ☞ सिकाइ केन्द्र सञ्चालनको लागि आवश्यक सामग्री तथा स्रोत सामग्रीहरूको व्यवस्था

सिकाइ केन्द्रको सञ्चालन:

- ☞ सिकाइ केन्द्रको उद्देश्य, यसका क्रियाकलापहरू, विधि, प्रकृया, अपेक्षित उपलब्धीहरू आदिको बारेमा स्पष्ट गर्ने
- ☞ सुरुमा हरियो वन कार्यक्रमको बारेमा सहभागीहरूलाई जानकारी गराउने
- ☞ सिकाइ केन्द्र १६ हप्ता सम्म हप्ताको एक दिन कम्तीमा ४ घण्टा सञ्चालन[2] गर्ने
- ☞ साप्ताहिक छलफल गर्दा प्रत्येक हप्ता मुख्य रुपमा ४ पक्षमा जोड दिईन्छ जसमा क) साप्ताहिक समीक्षा र उपलब्धी आदान प्रदान ख) सहभागीमूलक विधि र औजारको प्रयोगवाट[3] विषयवस्तुमा छलफल, समस्या वा सवाल पहिचान ग) साप्ताहिक कार्ययोजना निर्माण घ) कार्ययोजना कार्यान्वयन ।

सिकाइ केन्द्रको समीक्षा तथा पुनरावलोकन:

- ☞ प्रत्येक महिनाको अन्तिम हप्तामा समुदायका सबै सदस्यहरू र त्यहाँ क्रियाशिल समूह तथा संस्थाहरूलाई सहभागी गराई अघिल्लो तीन हप्तासम्म केन्द्रमा भएका छलफल तथा पहिचान भएका समस्या वा सवालहरू र त्यसमा थालिएको प्रयासहरू र प्रगतिका बारेमा समीक्षा हुन्छ ।
- ☞ उक्त समीक्षाहरूको उपयुक्त तरिकाले अभिलेखीकरण गर्ने ।

[2]. विस्तृत जानकारी सामुदायिक सिकाइ तथा कार्य केन्द्र निर्देशिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

[3]. सामाजिक रुपान्तरण सहजीकरण पुस्तिका, केएर नेपाल, २०७० ।